

<p>— Ob gluhi nočni uri v zakotni ulici predmestja odpro se težke duri in zagonetnih senc utrip vznemiri bučna pesem cip. Od tam se je utrnila ko tat in k meni vrnila vsa blodna in uboga.</p>	<p>«O sestra breza — leto dni ... Bridkosti moji konca ni. Glej, spet sem spomnila se nanj. Umrla bi od sladkih sanj ... Pozdravljen, gaj spominov!» Ob meni se je razjokala, kot senca blodna odbežala nazaj — v pekel strasti in greha — — —</p>
---	--

Sanjal nocoj sem o tebi, Tanja.
Zdaj je vse proč. Vsa odurnost spoznanja
zagrebla se v dušo kot brušen je meč:
zdaj vem, da ne vrneš se nikdar več!

KNJIŽEVNA POROČILA

Frana Maslja-Podlimbarskega zbranih spisov II. zvezek. Uredil dr. Janko Šle-
binger. V Ljubljani, 1928.

Po daljšem presledku je izdala Tiskovna zadruga drugi zvezek spisov Pod-
limbarskega, ki datirajo od 1903. do 1907. leta, ko je pisatelj služil kot račun-
ski častnik v Terezinu in Olomucu. Intenzivno in z ljubeznijo se je spominjal
svoje domovine, to izpričuje «Potresna povest», ki tvori glavni del te knjige.
S svojim delom si je ustvaril Podlimbarski solidno ime v našem slovstvu,
njegovo pripovedovanje je mirno in objektivno, brez bleščečih utrinkov in
fraz, brez artistične muzikalnosti in fantastičnih domislekov, le mestoma ga
prepleta zdrav humor, karakterističen za njegove osebe. Literarna zgodovina
mu je odmerila mesto med Kersnikom in Detelo, ki sta oba njegova bližnja
rojaka. Sosedje so si po rojstnih domovih, in nedvomno je to odločilno vpli-
valo na način njihovega pisateljevanja, ki je sorodno vsaj tam, kjer so za-
jemali motive iz rodnega kraja, jih oblikovali v istem milieju in risali podobne
značaje. Tako je na primer skopuški stric Andrej v «Potresni povesti» brat
skopuha Vrban v Detelovi povesti «Gospod Lisec», le da je Podlimbarski
podal samo senco njegove trde sebičnosti. Ne trdim, da je kopiral, ali prav
lahko sta imela oba isti model pred seboj. — Podlimbarski velja za realistič-
nega klasika, za kar ga usposablja njegovo zdravo gledanje in objektivno
risanje domačih razmer in ljudi. «Potresna povest» opisuje dovtipno in tragi-
komično življenje in strah gorenjske vasi, ki ga je preživela v potresni noči.
Potresa pisatelj sicer ni sam doživel, opisal ga je na temelju pripovedovanj
in časopisnih vesti. In to se pozna tudi povesti, kateri manjka globoke plastike
in pristnega občutja, zdi se feljtonska; čeprav je potres temelj, na katerem
sloni vse dejanje, pride kakor deus ex machina. To je čutil pisatelj sam, ko
omenja Manzoni in njegov roman «Zaročenca»: «Lahko je razgrnil pred
svoje neštevilne bralce kos zgodovine svojega velikega rojstnega mesta in jo
mojsterski spojil z osebami svoje imenitne povesti, ker kamor je pogledal, tja
je lahko tudi segel po vzroke onih strahovitih šib božjih. Kje je nam iskati
vzrokov kranjskega potresa, ko so skriti v kamenitih skladih zemlje na še ne

do kraja razjasnjem delu prirode?» — Osebe je pisatelj podal brez globlje oznake, ali pa jih je čudno karakteriziral, n. pr.: «Le mladi Anžič se za vse te pogovore že ni nič menil. Smatral bi ga kdo za moderen kip, v naglici izklesan, predstavljajoč bednega in mršavega socialnega demokrata.» — Profesor Danič je tip nekakega idealnega učenjaka, njegovo znanstveno delo pa je grdo in naivno takole povzeto: «Vedno se je nahajal v kruti borbi, v literarnem klanju. Zdaj se je pulil zaradi naglaskov, najdenih v kakšni knjigi, zdaj se je prepiral z učenjakom Goremiko zaradi kakšne slovniške oblike, in glej — zdaj mu je razpraskal modrijarh Steber lice, ker je našel pri njem neslovensko besedo.» — Nekako okorno se pomika mimo nas kalejdoskop potresne noči, nazadnje se razblini vse v par tragikomičnih epizod, od katerih je nekatera čuvstveno in markantno podana. V celoti pa je «Potresna povest» eno lažjih del pisateljevih, ki ne napravi posebnega vtisa na čitatelja.

«Moravske slike» so neke vrste potopisi ali narodopisi z gospodarskimi in političnimi opazkami. Pisane so poetično in z velikim domoljubnim zanosom. V njih se nam odkriva široka in plemenita duša pisateljeva, ki čuti in trpi z vsemi bednimi in ponižanimi. Interesantno je podana vas Znorovo, kjer obstaja neke vrste amaoanski družabni red, kakor je slišal: «Moške je pograjala, rekoč, da so večinoma pijanci in zapravljevci in da ji nekateri prav nič ne ugajajo, četudi so vsi bogaboječi in radi hodijo v cerkev in na božja pota; a pohvalila mi je Znorovčanke, ki so silne, trezne in krepke in se glede na jakost ne ustrašijo nobenega dragonca. Zato je v Znorovu ženska gospodar. Ko bi moški gospodarili, bi kmalu zapili dom in posestvo, zato mati izroči grunt hčeri in ne sinu, ki se mora ženiti iz hiše.» — Te slike so klasične ter zaslužijo, da se razširijo po berilih zlasti med našo kmečko mladino.

«Pero in perica» je daljša črtica, ki nekako ne spada v naše okolje. Karakteristika oseb pa je zelo plastična, zlasti naduti častnik, ki noče poznati svoje matere, je risan ostro in izrazito. V uvodu je urednik podal vse, kar je značilnega za poznavanje pisatelja in njegovega dela. C. Golar.

Janko Orožen, Zgodovina Celja. Celje. Goričar & Leskovšek. I. del. Prazgodovina in rimska Celeja, z arheološkim vodnikom po muzeju, mestu in okolici. 144 str. in 32 slik.

Po dolgih pripravah, ki so jih pač prekinila vojna leta, je končno leta 1925. izšel Abramičev Vodnik po Poetoviju. Vrsta arheologov je opravila lepo število izvrstnih preddel o Poetoviju, izkopanine so prinesle množico materiala, — saj je bilo kopanje v Poetoviju olajšano s tem, da moderno in antično mesto nista ležala natanko drugo vrh drugega, — pa vendar je poteklo več let, da je mogel iziti Abramičev Vodnik, ki pa je moral vzlic znatnemu naporu in kljub dejstvu, da je pisec, kakor morda nihče drugi, veščak poetovijskih spomenikov, vendarle pustiti mnogo problemov nerešenih. Tem bolj presenetljivo je bilo, ko je zdaj nepričakovano, ne da bi strokovnjaški krogi kaj vedeli o tem, izšel arheološki vodnik po Celeji. Razmere v stari Claudiji Celeji v istini niso lahke za strnjeno publikacijo. Res da imamo vrsto preddel, a ta so večjidel antikvirana, izkapanin se je izvršilo razmeroma malo, te pa se otežujejo še zaradi tega, ker moderno mesto leži natanko nad antičnim, skratka, arheolog bi moral opraviti še dokaj podrobnega dela, preden bi mogel misliti na strnitev rezultatov. Tem bolj je treba občudovati pogum, s katerim prinaša zdaj mlad gimnazijski profesor iz Celja v okviru «Zgodovine Celja» v prvem snopiču pregled predzgodovine in rimske Celeje, Pisec, Janko Orožen, se vsekakor ne obrača toliko do strokovnjakov, kakor pred-

vsem do širšega občinstva, ki mu hoče nuditi arheološki vodnik po mestu in okolici. In v tem pogledu nam bodi knjižica kljub mnogim pogreškom in nedostatkem, ki imajo svoj vzrok v gori navedenih okolnostih, srčno dobro došla! Knjižica se deli v dva glavna dela, zgodovinskega in arheološkega, ki imata še geografsko-geološki uvod. V zgodovinskem delu obravnava pisec predvsem predzgodovinsko dobo, nato v raznih pododstavkih rimsko Celejo: osvojitve vzhodnoalpskega ozemlja, vloga Celeje v upravi Norika, uprava mesta in prebivalstvo, češčenje bogov, krščanstvo, topografija, zunanja slika mesta, upravno ozemlje municipija Celeja in rimske ceste, Celeja in sodobni dogodki, propad, preiskavanje Celeje. Dispozicija bi nemara utegnila biti bolj posrečena, a v glavnem je vendar povedano vse, kar ima pisec povedati. Arheološki del prinaša najprej vodnik po muzeju, nato po antičnih spomenikih v mestu in okolici ter končno seznam odnesenih ali izgubljenih spomenikov, za kar smo avtorju posebno hvaležni. Konec tvori seznam literature, ki bi se vsekakor moral izpopolniti. Tu kakor tudi v seznamu literature k drugemu zvezku pogrešamo predvsem Pircheggerjeve «Geschichte der Steiermark», ki je vendar temeljno delo za vsakogar, ki se peča s spodnještajersko zgodovino. Da je piscu odšla vrsta novejših del, je odpustljivo. Mnogo materiala, zlasti za predzgodovino naših krajev nudi zdaj Valterja Schmida poročilo o rimskem raziskovanju v osrednjem Noriku (Noricum Mediterraneum) v XV. Bericht der röm.-germ. Kommission 1924. Za početke krščanskega življenja v Celeji bi bilo zdaj primerjati: R. Egger, Frühchristliche Kirchenbauten im südlichen Norikum (1918), nadalje I. Zeiller, Les origines chrétiennes dans les provinces Danubiennes de l'empire Romain (1918). Fr. Kovačič je napisal v Strena Buliciana izrpen članek o Celeji v starokrščanski dobi: Petovij in Celeja v starokrščanski dobi. Za Gaudentijev napis, ki ga sicer pisec datira veliko prerano, saj spada šele v 6. stoletje, je danes temeljne važnosti Eggerjev komentar v Mitteilungen des Vereines klass. Philologen, Wien IV., str. 1 ss. Tam se izvaja tudi, da «Fervidus leo» nikakor ni arianizem, temveč samo splošna formula, itd. Pač so se deloma izrabili Abramičev Poetovio za razpored snovi in Gubojeva «Geschichte der Stadt Cilli» za vsebino, a piscu je le prečesto povzročala dokaj težave predelava snovi, ki mu je v bistvu vendarle tuja. To se tekstu, žal, pogosto pozna, posebno na mestih, kjer učinkuje naravnost diletantski. To pa vendar ne sme ovirati, da ne bi knjižici želeli razširitve v najširših krogih. Spričo pomanjkanja znanstvenih moči je treba dvakrat pozdraviti, ako se mlade sile z ljubeznijo in vnemo lotijo dela. Zato naj tudi ta ocena ne sega preveč v podrobnosti. V naslednjem hočem pravilno ugotoviti samo par stvari. Predvsem se mora odkloniti zastarela, a iz lokalno-patriotičnih vzrokov vedno znova se ponavljajoča trditev, češ, da je Celeja bila kdaj sedež cesarskega prokuratorja v Noriku. Sedež prokuratorja, ki v ostalem eksistira že pod Augustom, najsi tudi se je provinca še do Claudija uradno nazivala regnum, je bil do markomanskih vojen Virunum. Kajti le tam se najdejo spomeniki uradnih organov iz stanu cesarskih osvobodencev (Augusti liberti) in cesarskih sužnjev (servi), dočim je imela Celeja kot mejno mesto na skrajnem jugovzhodu province samo močno, namestniku direktno podrejeno orožniško stanico (statio beneficiariorum), podobno kakor n. pr. Praetorium Latobicorum in drugi kraji. Ko je nastopila potem zaradi markomanskih vojen militarizacija provincialne uprave in je postal Norikum cesarska provinca pod senatorskim namestnikom (legatus Augusti pro praetore), vsakočasnim komandantom druge italske legije, se je tudi beneficiarijska stanica Celeja podredila poveljniku legije, odtod zdaj

posvetitve v beneficiarii consulares legionis II Ital. Znameniti «noriški vojak», ki se nam predstavlja na strani 75. v dobri sliki, je kvečjemu iz kraja 3. stoletja. Njegovo identificiranje s Titom Varijem Clementom se danes enodušno odklanja, četudi ga je Mommsen svoječasno zagovarjal. Skupno najdišče Clementovih napisov in sohe nista dokaz identičnosti. Na rimskem forumu je gotovo stala še cela vrsta drugih častnih napisov in častnih kipov. Za pozno datiranje sohe ni merodajna tehnika, temveč noša in predvsem barbarski brki. V ostalem je noriškemu vojaku posvetil S. Reinach v Revue archéologique 1908, II, p. 117, izčrpno študijo. Hud pogrešek je vsekakor, ako pisec na str. 35. trdi, da so po njegovem mnenju «zelo redki, sporadično se ponavljajoči» napisi s formulami vix(it) an(nos) in c(uravit) tit(ulum) krščanski. Nič ni pogostejšega nego napisi s temi formulami, in sicer v vseh časih! Med antikami iz celjske okolice bi se pač moral omeniti najlepši komad, ki se je našel v teh krajih. Mislim namreč čudovito bronasto glavico, ki se je našla pri Sv. Jurju ob juž. žel. in je zdaj last sreskega poglavarja Herberta Kartina v Šmarju pri Jelšah. Glavica predstavlja pač Germanika ali pa mlajšega Druza. A, kakor rečeno, naša kritika naj ne sega prveč v podrobnosti, da se pisec ne oplašči pred nadaljnjim delom. Kot celoto je knjižico treba pozdraviti. Oprema in tisk sta v splošnem dobra, pač pa je mnogo tiskovnih napak, ki motijo. Podobe se, žal, niso vse posrečile, tako n. pr. št. 9. Tudi načrti so premajhni. Za podobe antičnih novcev na str. 117., ki jih je pisec razporedil kar v bojni vrsti, bi bilo bolje, da bi izostale, ker učinkujejo preveč naivno. Rimske novce dandanes vsakdo pozna.

Baldwin Saria.

Ko je ko u Jugoslaviji. 1928. Izdanje «Jugoslovenskog godišnjaka» (Beograd) i «Nove Evrope» (Zagreb). Tisk «Tipografije» v Zagrebu. Velika osmerka. 168 str. Cena 30 Din.

V reklamnih naznanilih se je trdilo in v uvodu se zopet ponavlja, da je ta knjiga sestavljena «po uzoru na poznatu englesku priručnu „Who 's who“». Kdor pozna «Who 's who», poleg tega pa še tudi kako enako delo, kakor so n. pr. «Hvem är hvem?», oba «Kürschnerja», «Keiter», «Degener» itd., ga bo že ob prvem pogledu na publikacijo neprijetno dirnilo: namestu praktične, skrbno tiskane priročne knjige v obliki almanaha zagleda pred seboj pusto tiskan «špeh», ki po svoji obliki spominja na šolsko knjigo, pa je zopet predroben, da bi lahko veljal za «leksikon». Koliko je v tej publikaciji, ki je že druga izdaja, kak napredek proti prvi, ne morem presoditi, ker mi prva ni prišla pred oči. Tudi naj oni, ki poznajo finese srbohrvaščine in angleščine, presodijo, ali je «Who 's who» res točno prevedeno s «Ko je ko». Jaz imam samo neprijeten občutek, da bo marsikdo s težavo uganil, kaj mu obeta knjiga z naslovom «Ko je ko u Jugoslaviji».

Uvod knjige označuje njeno praktično svrhu: «da u zgodnoj tehničkoj opremi (po alfabetskem poretku) pruži publici tačne biografske i druge podatke o svakoju poznatijoj živovj ličnosti u našoj državi, na svim područjima nacionalnog života i rada». Kdor je vaje latinice — in menda za take ljudi se tiskajo knjige v latinici! — doživi ob tej knjigi novo razočaranje: knjiga je skozi in skozi «nepraktična» in «nezgodna», ker imputira človeku, ki je vaje latinice, naj ob tej knjigi preživi vse one nevolje, ki jih doživlja cirilica s svojo grafično primitivnostjo ob vsakem imenu, ki ima navado in pravico, da se piše z latinico. Iz te nevolje so pri nas začeli nekateri ustvarjati naravnost neko čednost, ki jo motivirajo s «fonetičnim» pravopisom. Tak pravopis pa je nasilje nad pisavami imen, ki niso fonetične. Ne pomaga vse

skup nič: «Siebenschlein» tudi v cirilici ni «Sibenšajn», «Lhotka» ne «Lotka», «Wenzelides» ne «Venzelides» (kakor «Hugo» ne «Igo»!) in vsak «Windischer» ima — da prostite! — pravico pričakovati, da se njegovo ime v latinici ne bo pisalo «Vindišer». Kdor hoče še več dokazov, kako ta almanah smatra za eno svojih glavnih nalog, da najprej pokaže, kake težave ima cirilica ob transkripciji imen s historičnim pravopisom, jih bo našel toliko, da mu bo nazadnje presedalo. Videl bo nazadnje tudi, da znajo n. pr. ime našega «Župančiča» z vsemi njegovimi kljukami pravilno natisniti sicer v — Rimu, ne pa tudi v Zagrebu. Vse to pa vendar ni naloga take publikacije, ki mora biti praktična, in ki sama zatrjuje, da tudi je. V resnici pa knjiga nateza latinico samo na kopito azbuke in dopoveduje, da je pisava «Mohorič» fonetična, «Mohorič» pa etimološka, namestu da bi Srbohrvatom pustila njih «ć», kar itak dela, Slovencem pa njih «č», ki ga vsem trem tolmači s «ć», kakor da Hrvatje in Srbi ne poznajo črke in glasu «č». Radoveden sem, kolikim Hrvatom in Srbom bo po tej knjigi postalo jasno, kateri slovenski «Албрехт», Ivan ali Fran, se podpisuje «Albreht», in kateri «Albrecht»!

Težave so po takem pri iskanju, težave posebne vrste pa nastanejo šele tedaj, ko človek misli, da je kaj našel. O težavah, ki jih je imelo uredništvo pri zbiranju gradiva, govori obširno v uvodu; kdor je sam imel kedaj opraviti z enakimi nalogami, te težave do vrha pozna. Vendar pa bi uredništvo lahko storilo deloma nekaj manj, deloma pa tudi nekaj več, če bi se bilo držalo principa, ki si ga je postavilo takoj v uvodu, kjer obljublja podatke «o vsakoj poznatijoj ž i v o j ličnosti u našoj državi». Tukaj bi poleg «živoj» moral biti poudarek tudi na «poznatijoj». Res je težko in naravnost nemogoče, razlikovati točno, kdo je za sprejem v tak «panteon» legitimiran, toda brez vsega dvoma je, da je oseba komaj «poznata», kamoli «poznatija», če celo uredništvo samo o njej ne vé nič drugega povedati, ko nje ime, uradni položaj in (večkrat še celo nepotrebno) addresso. Iščem n. pr. podatke o doktorju V. Baltiču, ki ga poznam, in o katerem vem, da je veliki župan v Užicu, toda knjiga me prenese mirnodušno žejnega preko vode, ter se še poroga meni in njemu s sledečim odkritjem: «Baltić (Baltič) Dr. Vinko. Veliki župan. Adr.: Užice (Srbija)». «Who 's who» je vendar nekaj več ko gol adresar, pri nas pa imamo adresarjev že toliko, da v «Ko je ko» ne bomo iskali golih adres, posebno pa ne za uradne osebe, kakor se tudi nasmehnemo ob informaciji, da je za poslance addressa: «Beograd, Narodna skupština». Vse take gole adrese bi bilo uredništvo lahko mirne duše odložilo kot nekako opozorilo za bodoče izdaje, med tem pa iskalo za take gole naslove podatkov. Uverjen sem namreč, da bi takih golih adres, ki se z opravičevanjem v uvodu še bolj razkazujejo, ne bilo toliko, če bi uredništvo poleg truda porabilo tudi nekaj iznajdljivosti. Še vedno sem tolik optimist, da verujem, da bi bil belgrajski urednik vse potrebne podatke o poslancih dobil v skupščini sami, kjer n. pr. v verifikacijskem odboru o posameznih poslancih pač menda vendarle vedo kaj več, ko one kroglice, ki so jih izvolile. Tudi se mi zdi neumljivo, da zagrebška redakcija knjige, ki se je v Zagrebu tiskala, o Lj. Hauptmannu ne vé povedati drugega, ko da je univerzitetni profesor v Zagrebu, in da je njegova addressa «Zagreb, Univerzitet». Vsi potrebni biografski podatki bi se o njem na licu mesta lahko dobili: ali v univerzitetni pisarni, ali pa v univerzitetni knjižnici, kjer bi bil urednik lahko dobil 2. zvezek «Slovenskega biografskega leksikona» ter iz njega lahko vse potrebno kratkomalo prepisal. Seveda, če bi bila redakciji ta publikacija znana, toda očitvidno ji ni, dasi jo v članku o Fr. Lukmanu omenja. Za prihodnjo izdajo jih že kar tukaj

opozarjam na «Album slovenskih književnikov», v katerem bodo našli marsikaj; lepo je, če se tako porabljen literatur v uvodu tudi našteje. Uredništvo se v uvodu po pravici opravičuje, da se nihče ne more prisiliti, da bi o sebi dal zaželene podatke, prenagljuje pa je opravičilo «a priručne knjige ove vrste, koje bi tu mogle pomoći, da se popune praznine, ili su i same veoma neobaveštene i oskudne, ili ih uopšte nema». Pomagal, sredstev in poti je za podatke o osebah, ki so res «poznatije», dovolj, treba jih je samo najti, pa če treba pri tem razvijati tudi naravnost detektivske zmožnosti. In če tudi dobiš od osebe same še tako popolne in izčrpne podatke, si jih oglej s kritičnim očesom: naravnost neverjetno je, kako pogosto se ljudje — tudi moški! — zmotijo v tako preprostih podatkih, kakor je n. pr. leto rojstva ali pa leta in obseg šolanja! Institucija «Službeničkih listov» pač tudi uredništvu te knjige ni neznana, samo umno bi jo moralo izrabiti; nesmiselno pa je sprejemati v knjigo one osebe, ki so tako znane, da niti uredništvo ne vé njih adrese, pa se povrh zaradi tega še v uvodu opravičevati.

Nekaj pa je še na tej knjigi, kar je prav posebno neprijetno, ker je že nekak «balkanski» simbol. To je ono smešno opozarjanje na tuje vzorce, ki je povrh še naivno, ker izziva nevarno primerjanje. «Ko je ko» opozarja s prstom in imenom na «Who's who»; če si ga natanko ogledamo, pa je na las podoben onemu mladiču, ki se je oblekel v angleško blago in po angleškem kroju, sedaj pa misli, da je že popoln «džentlmen». In ne samo pri sebi misli, ampak se s tem celo postavlja in se razkazuje. Kaj bo sirota! Saj njegov obraz, vsaka njegova kretnja in beseda razodeva, kaj je in odkod. In, da se je samo našemil. — Naivno je tudi ono mladeniško opozarjanje na «kartoteko» v koncu uvoda. Pri takem delu vendar ne gre za to, s kakimi sredstvi se je doseglo, ampak za to, kaj se je doseglo. Problem še ni rešen s tem, da se tuje ime preprosto kopira; treba se je zgledovati na skrbnosti in eksaktnosti tujega dela, ter z enako skrbnostjo in eksaktnostjo iz domačega gradiva ustvariti kaj svojega. Pustimo kopiranje opicam, ponavljanje pa papigam!

J. A. G.

Rudolf Golouh: Kriza. (Konec.)

Srečko Kosovel je začul «Sodbo pomladi», ki nas čaka na rdeči obali. (Mladina II., 6—7.)

V solncu blestijo se bajoneti.
Ali poglej: i ti bodo peli;
moje srce je gnano od godbe,
ki nas pričakuje na rdeči obali.

Mile Klopčič, ki je svojo zbirko posvetil spominu Lenina, je šel dalje in pozival na upor...

Mi kujemo... udar na udar,
da ostane prolet — vladar.

Zadnje čase se javljajo pesmi iz delavskih revirjev samih. Tone Čufar, mlad delavec na Jesenicah, je spisal poleg drugih stvari dramo «Jutranja molitev», ki so jo uprizorili delavski diletanti, France Kozar in Tone Sajovic, dva mlada rudarja, bruhata iz sebe krike iz svojega in svojih tovarišev življenja v globokih rudnikih.

Ne da bi ocenjal umetniško vrednost teh del, le pokazati sem hotel črto razvoja, opozoriti na to, kar je, opozoriti, da prav gotovo ni bilo vse to pisano zaradi literature, ampak zaradi življenja, ki ga živimo mi in ves svet, ki ga živi današnja svetovna literatura. Maksim Gorkij, ki je pred leti vzbudil

velikansko literarno zanimanje, ker je iz bosjaka postal pisatelj in umetnik, je danes ob šestdesetletnici svojega življenja po svojem delu močan umetniški dokument ustvarjajoče sile «ponižanih in razžaljenih», izraz borbe med proletarijatom in kapitalizmom, kar je eminentna vsebina današnje svetovne socialne literature. (Toller, Becher, Wolker, Sinclair, Barbusse, itd.)

Slovenska dramatika doslej (razen Šuke v Narodovem blagru in kovača Kalandra v «Hlapcih») ni poznala naravnost proletarske tendence. Prvi (časovno; izhajalo je delo že začetkom lanskega leta v podlistku Delavske politike) je nastopil z dramo take vsebine Rudolf Golouh, drugi Leskovec z že omenjeno dramo «Dva bregova».

Golouhovo ime po vojni ni bilo znano v literaturi. Pred vojno je sodeloval z revolucionarnimi pesmimi, ki jih je avstrijska cenzura pogosto cenzurirala v goriških «Naših zapiskih». Po rodu Tržačan, navaden italijanski delavec, je po političnem pokretu tržaškega delavstva zašel tudi v družbo slovenskih radikalnejših intelektualcev. «Ljubljanski Zvon» je pred leti tudi imel podobnega sotrudnika, koroškega delavca Kuharja, katerega povesti je Zadržna založba v Ljubljani izdala v ponatisu. Pri nas se niti o njem niti o Golouhu, kakor o vseh takih pojavih v našem ljudstvu doslej ni pisalo kljub temu, da so zanimanja vredni ne samo po umetniški strani, ampak kot pojavi sami. V našem ljudstvu je zakopano mnogo talentov, treba se je samo pobrigati zanje, opozoriti nanje, kakor je storil to Župančič v pogovoru z dopisnikom zagrebških «Novosti», ko opozarja na pesem «Fabriški kamini» rudarja Franceta Kozarja. Zanimivo je življenje takih delavskih samoukov.

Rudolf Golouh, ki je danes urednik «Delavske politike» v Mariboru, mi je na mojo prošnjo sporočil nekaj vrstic iz svojega življenja, ki jih tukaj citiram v odlomkih. «Začel sem pisati s sedemnajstim letom, ko sem ustanovil v Trstu prvi skrajno radikalni (italijanski) delavski list 'Germinal'. Takrat sem začel svoje novinarsko delo, ki ga nisem več opustil. Koliko in kaj sem vsega napisal od tedaj, tudi takega, kar spada v literaturo in ima svojo literarno vrednost, ne bi vedel sam povedati, ker je vse razmetano po raznih listih, objavljeno pod najrazličnejšimi šiframi. Bil sem italijanski novinar in pisal sem dolgo vrsto let samo v italijanskem jeziku. Ko mi je bilo dvajset let, sem imel za seboj že pol tucata italijanskih časopisov, katerim sem bil soustanovitelj in urednik in katere je oblast po vrsti ustavila. Napisal sem tudi precej pesmi v italijanskem jeziku, ki so bile objavljene v raznih italijanskih revijah, in se še danes najdejo ljudje, ki pravijo, da so me zelo strogi italijanski literarni krogi zaradi teh pesmi močno 'obrajtovali'. Vse to sem Ti pa povedal, da vidiš, kakšne čudne sorte kujon sem...» Seznanil se je z Ivanom Cankarjem, s katerim sta postala dobra prijatelja in ki je literarno podpiral mladega delavca in imel baje veliko veselje z njim. Iz italijanskega delavskega literata je tako Golouh postal slovenski novinar, politik in literat. Šaljivo pripominja k temu prevratu: «Ko mi ni bilo prav nič treba slovenske megle in slovenske žalosti, sem pretrgal sleherni stik z italijanskim življenjem in začel pisati slovensko. Od same jeze do tržaškega italijanskega nacionalizma sem to storil pa iz neke neumne romantike. Slovence sem takrat videl in sodil po Cankarjevih knjigah in po Župančičevih pesmih. (Sedaj vem, da so drugačni.)...»

Vse številne Golouhove pesmi so prepojene s socialno in «buntovniško» (kakor pravi sam) vsebino. Politična borba, kateri se je vedno bolj posvečal, pa mu je za precej časa odložila pero. Z dramo «Kriza» se je ponovno vrnil k literaturi in pripravil novo odrsko delo «Komedijska sedanjost».

Gledališče je po vojni krenilo na nova pota. Nastopili so novi teoretiki in praktiki, ki se niso več zadovoljili z gledališčem Reinhardta ali Stanislavskega. V Rusiji imamo Maierholda in Tairova, v Nemčiji mladega Piscatorja. Tem novotarjem je šlo predvsem za osvoboditev teatra od literature, ki je po Tairovovem mnenju zaslužnjevala igralčevo umetnost v pokornega slugo. Vzporedno s tem se je gledališče čedalje bolj manifestiralo kot kolektivna umetnost, ki potrebuje skupnega sodelovanja pisatelja, režiserja in igralca. Vojna in ruska revolucija, borbe držav z državami, razreda z razredom, so dale tem gledališčem novo vsebino in novo obliko. Zato se je rodilo stremljenje po kolektivni drami, po drami, kjer ni glavni junak ena sama oseba, kjer se bori množica z množico, razred z razredom. Že Tolstoj je v svojem romanu «Vojna in mir» pojmoval vlogo Napoleonovo kolektivno-materialistično. češ, Napoleona bi ne bilo, ko bi ne bilo Napoleonovih množic. Gledališče po vojni je začelo posegati tudi v politično življenje in zanimivo je, da sta rajna nemška gledališka kritika Jakobsohn in Harden ravno preko gledališča posegla v kritiko meščanske družbe, njene justice in politike. Borba, ki se danes vrši, se poostruje in to se izraža predvsem na odru. Jules Romain je lani povedal, da je njegova težnja, ustvariti politični misterij, potem ko je napisal svojega «Diktatorja». Jan Bártoš (glej Gledališki list št. 11, 1928) pravi sledeče: «Pričakuje se, da se dá obnoviti gledališče kakor kak splošni obred, v katerem bi bil tudi gledalec aktiven udeleženeec, ali pa se poskušajo razmakniti meje razrednega gledališča (kar je v svojem bistvu današnje gledališče) do narodnega gledališča.» —

Ta uvod je bil potreben radi zveze z delom, ki ga moram oceniti. Zakaj Golouhova «Križa» ni drama v tradicionalnem pomenu te besede. V šestih slikah tega dela nam avtor kaže borbo delavstva s tovarniškimi podjetniki. Vojna je povzročila veliko krizo v gospodarstvu. Obrati se zmanjšujejo, naše delavstvo mora v francoske rudnike, v Ameriko in Argentinijo. Kriza povojnega kapitalizma, kriza delavskega gibanja v Sloveniji, borba za vsakdanji kruh in iskanje boljše bodočnosti — vse to nam je skušal pisatelj podati v tej drami, ki je prva slovenska kolektivna socialna drama brez glavnega junaka. Naše domače razmere se zrcalijo v nji. Nacionalizacija podjetij s pomočjo tujega kapitala, krvavi socialni in nacionalistični konflikti (1. junij 1924.), industrijska kriza, strankarska razcepljenost slovenskega delavstva tvori ogrodje dela. Rešitev iz te krize je po avtorjevem mnenju s konstatcijo, da je naš vek tovarna, v nagli industrializaciji.

Dialogi tečejo gladko, in dramatična napetost posameznih slik, ki potrebuje svojevrstnega režiserja, igralcev in množice, je močna. Seja delničarjev (II. slika), ki ne vedo, kam z dobičkom (torej tudi kriza), ima satiričen, skoraj grotesken poudarek. Množice pisatelj ni dramatiziral, razen v malenkostnih pripombah in vzklikih. Vse ostalo prepušča režiserju. Delo je svojevrstno tudi v tem, ker je nekaka literarna sirovina — prav taka, kakršne si želijo moderni režiserji; prepričan sem, da bo marsikateri novostrujarski režiser imel svoje ugodje nad njim, ker se zdi, da je avtor mislil na moderno uprizoritev in na novo režijo, ki izrazito skuša dati uprizoritvi tudi svoj pečat. Prepričan sem, da bo delo na odru močno vplivalo. Najsi so ponekod dialogi malo preveč dialogi, kar pa pri uprizoritvi s spretno režijo odpade, je vsekakor to prvi poizkus naše kolektivne socialne drame. V glavnem pa je delo veren izraz tega, kar pove avtor že v naslovu: kriza povojnega gospodarstva in dela ter nje posledice v življenju našega naroda. Izmed vseh slik je zadnja premalo poudarjena, premalo ostro zaključuje konflikt, krizo, ki jo mora

sanirati predvsem delavstvo. Nastop Neznanca je nekak mistični deus ex machina, ki pa v novejši dramatiki ni nič (Krlježa: Golgota, Kulundžić: Polnoč) neodpušljivega. Tiskovne napake bi lahko izostale. Delo izpričuje avtorjev smisel za dramatiko in dá človeku misliti. Bratko Kreft.

K R O N I K A

P O M E N K I

I.

Nekaj iz zgodovine prerekanj o matematični arhitektoniki v Prešernu.

Prispevka drja. Puntarja v Dom in svetovi številki za maj 1928. pričata, da je v zgodovini prerekanj o matematični arhitektoniki v Prešernu mnogokaj, kar bi se po mnenju drja. Žigona in drja. Puntarja naj pozabilo.

Že izza 1905. pošilja dr. Žigon v svet matematične vzorce o umetniškem snovanju Prešernovem, izza 1910. mu sekundira dr. Puntar, ki je obenem glavni Žigonov vernik in interpret. Puntarjev stavek, da je dr. Žigon «svoje delo za Prešerna umetnika sicer pričel na osnovnih načelih Wölfflin-Walzelove šole, toda popolnoma samotvorno in nezavisno od teh estetskih veličin novejše nemške smeri že pred dvajsetimi leti» (156), pa ne poudari vsega, kar bi se v tej zvezi moralo poudariti.

Sodim z drjem. Cankarjem, da se je Žigon ob pripravljanju doktorske disertacije pod vodstvom umetnostnega zgodovinarja Strzygowskega v Gradcu ustavil ob simetriji Leonardove kompozicije, a storil potem najslabše, kar se dá v takem primeru storiti: umetnostnemu načelu, ki je v likovni umetnosti ob njenem arhitektonsko-statičnem značaju smotreno, upravičeno in v nekaterih dobah posebno upoštevano, dal splošno veljavo in ga začel iskati zlasti tudi v jezikovni umetnosti, ki ima ob svojem organsko-dinamičnem značaju drugačne možnosti, potrebe in meje.

Presenetljivo je, da dr. Žigon vse do Puntarjeve opozoritve ni mogel najti paralel za svojo aplikacijo: enostransko prenašanje umetnostnih principov iz teorije o likovni umetnosti v teorijo o besedni umetnosti je značilno n. pr. za nemško poetiko tako v dobi baroka, ko je pripadal primat slikarstvu, kakor tudi za dobo nemške klasike, ko je imela primat plastika (opozarjam na «Reallexicon der deutschen Literaturgeschichte» 1925—1928 in njegove informativne članke: Form, Kritik, Kunst und Literatur, Literarischer Geschmack); «likovna lirika» z zunanjo podobo oltarja, jajca, srca, piramide itd. se je gojila v raznih dobah, v katerih je bil namen umetnosti zunanja oblika in zunanji okras (prim. v «Reallexiconu» članek: Bilderlyrik), n. pr. v grški aleksandrinski dobi (Haeberlin, Carmina figurata 1887), pri Francozih, Holandcih in Nemcih izza Scaligerjeve poetike (Borinski, Poetik der Renaissance 1886); o matematični arhitektoniki in simetriji v grški in latinski antiki se je izza 1869. mnogo pisalo, a tudi v dobi, ko je bil Žigon slušatelj klasične filologije, so pisali za tako simetrijo na primer Maurenbrecher, Oeri, R. Schiller, Schröder, Masqueray-Pressler in Winter, p r o t i na pr. Belling, Rothstein, Feierabend, Willamowitz, Gleditsch, Radermacher (prim. razbor literature v Bradačevem članku v IV. knjigi «Razprav»). Pa ne da bi bil dr. Žigon morda takrat mislil, da je ravnovesje v poetiki nemške klasike vendarle nekaj povsem drugega nego matematična arhitektonika, ali da bi bil imel o poetiki nemške romantike kake slične nazore, kakor sedaj Mark-